

## Strategie získávání osobních fondů

(referát na XXI. archivních dnech ve Slovenské republice. Martin, 23. – 25. 5. 2017)

PhDr. Jiří Křest'an, CSc., Národní archiv, Praha, Česká republika, [j.krestan@seznam.cz](mailto:j.krestan@seznam.cz)

V akademiích, jež působily v Praze v době císaře Rudolfa II., patřilo k frekventovaným tématům disputací učenců také téma - „nic“!<sup>1</sup> Je-li zlato tak drahé, protože se vyskytuje v přírodě vzácně, musí být „nic“ nesrovnatelně hodnotnější. Nejcennějšími a badateli nejžádanějšími jsou ty archiválie, jež se nedochovaly, ze kterých nezbylo nic, snad jen prchavá vzpomínka někoho, kdo je kdysi viděl či držel v ruce, nebo po nichž zůstala nejasná domněnka, že jistě musely existovat. Těmi, kteří mívají největší zásluhu o záchranu soukromých archivů, jsou v první řadě sami původci a archiváři. Ale fungovat to může i opačně: nejkrutějšími zhoupci soukromých archiválií mohou být opět jejich původci či držitelé a v některých případech i sami archiváři, pokud nepostupují kvalifikovaně a odpovědně. Člověk dokáže být destruktivnější než oheň či voda, je pro archiválie nebezpečnější než plísň či hlodavci. Jedná rychle, systematicky, důsledně a promyšleně či naopak v afektu, jehož důsledky jsou často ničivější než běsnění přírodních živlů.

Tento příspěvek vychází především ze zkušenosti Národního archivu v Praze, konkrétně pak z výsledků práce oddělení fondů nestátní provenience a archivních sbírek (6. oddělení).<sup>2</sup> Jedná se o poměrně mladé oddělení – bylo ustaveno k 1. červenci 1996 z rozhodnutí tehdejšího ředitele Václava Babičky. Ten dospěl k názoru, že archivy by měly reagovat na změny ve společenském vývoji po listopadu 1989, jež otevřely prostor masivnímu nárůstu počtu soukromoprávních původců - politických stran a hnutí, občanských sdružení (spolků), nadací a nadačních fondů či obecně prospěšných společností i podnikatelských a dalších subjektů. Zásadním způsobem se rovněž změnilo postavení držitelů osobních a rodinných archivů, a to především všeobecně respektovaným akcentem na princip nedotknutelnosti soukromého vlastnictví archiválií.

Je třeba uvést, že pracovníci našeho archivu (který nesl v minulosti název Státní ústřední archiv v Praze) si již dříve uvědomovali deficit v akviziční činnosti, který byl patrný zejména ve srovnání s jinými archivy v Československu (dá se říci, že činnost našeho archivu v tomto směru suplovaly především Archiv Národního muzea a Literární archiv Památníku národního písemnictví) i s praxí, uplatňovanou v zahraničí, zejména v západních zemích. Na semináři Státního ústředního archivu v Praze v roce 1979 konstatovala Jaroslava Milotová, že stav v získávání osobních „písemných pozůstalostí“ v archivu je „krajně neuspokojivý“.<sup>3</sup> Od roku 1970 byly získány jen dva významnější osobní fondy přímo od soukromých držitelů (jeden odkazem a jeden odkoupením). Autorka vyzývala k tomu, aby byl sestaven „rámcový

<sup>1</sup> Naposledy k tomu Mázdrová, Kateřina. Jak darovat nic. In *Respekt*, 23. 1. 2017, roč. 27, č. 4, s. 64.

<sup>2</sup> K úkolům 6. oddělení Národního archivu v oblasti předarchivní péče o soukromoprávní původce (právnícké i fyzické osoby) srv. MACHKOVÁ, Zora - KŘEST'AN, Jiří: Spolupráce Národního archivu se soukromoprávními původci v oblasti předarchivní péče. *Paginae historiae*, 2012, roč. 20, č. 2, s. 103-124.

<sup>3</sup> MILOTOVÁ, Jaroslava. K problematice získávání písemných pozůstalostí ve Státním ústředním archivu. In *25 let Státního ústředního archivu. Příspěvky ze semináře konaného ve dnech 19. a 20. září 1979*. Praha : Státní ústřední archiv, 1980, s. 145.

přehled osob“, o jejichž archiválie by měl archiv usilovat. Zdůraznila při tom, že jednání s držiteli o předání archiválií se musí zakládat na principu dobrovolnosti.<sup>4</sup>

### Sběrové oblasti archivů

Získávání archiválií patří v současnosti k nejdůležitějším činnostem našeho oddělení. Jeho pracovníci se specializují především na akvizice archiválií politických stran, spolků a dalších organizací a na získávání osobních archivů významných politiků a funkcionářů spolků, vysokých státních úředníků, účastníků národního odboje, historiků a archivářů a dalších osobností, které významným způsobem ovlivnily či dokumentovaly dění v naší vlasti. Mnohé nově získané osobní archivy významným způsobem obohatily tu část Národního archivního dědictví, kterou náš archiv spravuje. Týká se to i příslušníků specifických profesí, jako například novinářů<sup>5</sup> - z poslední doby uveďme alespoň příklad archivu populárního rozhlasového reportéra Franty Kocourka či vedoucího redakce československého vysílání Hlasu Ameriky a Svobodné Evropy Pavla Pecháčka.<sup>6</sup> Je nutno ovšem zdůraznit, že neusilujeme výhradně jen o získávání archivů nejvýznamnějších politiků a veřejně známých osobností, jakými byli například původci nedávno objevených archivů, předsedové vlády Antonín Švehla,<sup>7</sup> Jan Malypetr<sup>8</sup> či Alois Eliáš,<sup>9</sup> ale ceníme si i „lidí ve stínu“, kteří se pohybovali v jejich blízkém okolí<sup>10</sup>. K takovým náleželi například osobní tajemník T. G. Masaryka Antonín Schenk<sup>11</sup> či jeden z nejbližších spolupracovníků Edvarda Beneše Jiří Sedmík. Jejich archivy se ostatně těší stále pozornosti badatelů.

Pozoruhodná je kolekce osobních archivů představitelů pražského jara 1968 (Josef Smrkovský, František Kriegel, Zdeněk Mlynář, Čestmír Císař,<sup>12</sup> Zdeněk Jičínský, Věnek Šilhán, Bohumil Šimon, Eduard Goldstücker, Stanislav Pošusta ad.). Úkolem, který byl před rokem 1989 nemyslitelný, se jeví péče o archivy zahraničních Čechů, včetně příslušníků

<sup>4</sup> MILOTOVÁ, Jaroslava. K problematice získávání písemných pozůstalostí ve Státním ústředním archivu. In *25 let Státního ústředního archivu. Příspěvky ze semináře konaného ve dnech 19. a 20. září 1979*. Praha : Státní ústřední archiv, 1980, s. 144.

<sup>5</sup> Připomeňme, že Národní archiv spravuje historický archiv Syndikátu novinářů ČR. Srv. MALEC, Karel. Archiv syndikátu novinářů. In *Paginae historiae*, 2001, roč. 9, s. 114-133. BLODIGOVÁ, Alexandra. Osud Spolku českých žurnalistů a jeho nástupců. In *Paginae historiae*, 2001, roč. 9, s. 132-139.

<sup>6</sup> Z Pecháčkových archiválií hojně čerpá kniha TOMEK, Prokop. *Nejlepší propaganda je pravda. Pavel Pecháček v Československém rozhlase, v Hlasu Ameriky a ve Svobodné Evropě*. Praha : NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2014. Autor knihy zprostředkoval předání fondu našemu archivu.

<sup>7</sup> Z fondu čerpá vynikající edice BROKLOVÁ, Eva (ed.) - QUAGLIATOVA, Vlasta (ed.). *Korespondence T.G. Masaryk - Antonín Švehla*. Praha : Ústav T.G. Masaryka, 2012.

<sup>8</sup> Srv. MALYPETR, Jan – KUPROVÁ, Renata (ed.). *Paměti a projevy*. Praha : Národní archiv, 2011.

<sup>9</sup> Viz KŘEŠŤAN, Jiří. Osobní archiv generála Aloise Eliáše jako pramen poznání jeho mimořádné osobnosti. In: LÁNÍK, Jaroslav (ed.). *Generál Alois Eliáš (1890-1942). Voják - diplomat – politik. Příspěvky z vědeckého semináře konaného dne 28. března 2006 v Praze*. Praha : Úřad vlády ČR, 2006, s. 44–53.

<sup>10</sup> Na Slovensku je dobře známá jiná osobnost „ve stínu“, archivářka T. G. Masaryka Anna Gašparíková. Srv. GAŠPARÍKOVÁ-HORÁKOVÁ, Anna - SLOMEK, Jaromír (ed.). *Z lánského deníku. 1929-1937*. Praha : Radioservis, 1997.

<sup>11</sup> Ke zpopularizování této zapomenuté osobnosti přispěla před předáním osobního fondu do našeho archivu jeho neteř, spisovatelka Jindřiška Smetanová. Viz: SCHENK, Antonín - SMETANOVÁ, Jindřiška (ed.). *TGM: proč se neřekne pravda? Ze vzpomínek dr. Antonína Schenka*. Praha : Primus, 1996.

<sup>12</sup> Připravili jsme edici samizdatových textů Čestmíra Císaře. Viz CÍSAŘ, Čestmír - PATEROVÁ, Petra (ed.). *I kapky proděravějí kámen. Samizdatová memoranda a jiné texty z let 1975-1989*. Praha : Národní archiv, 2011.

našeho exilu. Podařilo se nám získat například osobní archivy Pavla Tigrida, Jana Langa či Jana Miliče Lochmana. Postupně získáváme osobní archivy představitelů disentu (Anna Šabatová, Petr Uhl, Libuše Šilhánová ad.). Postupně se daří překonávat nedůvěru představitelů normalizačního vedení KSČ a získávat jejich osobní archivy (např. Miloš Jakeš, Alois Indra, Karel Hoffmann). Do Národního archivu jsme získali i některé osobní archivy původců, jež bychom asi za normálních okolností neřadili do naší sběrové oblasti. V době jejich převzetí jsme reagovali na neexistenci či dočasnou nečinnost vhodného archivu (jde např. o archivy olympioniků Dany a Emila Zátopkových, herce Martina Růžka či dirigenta Václava Smetáčka).

Lze vůbec striktně vymezit sběrové oblasti jednotlivých archivů? V roce 1975 na stránkách Slovenské archivistiky navrhl Josef Hanzal, aby byly uzavírány „rámcové dohody“ mezi archivy, jež by stanovily, „z jakého oboru a okruhu budou získávat přírůstky“ – osobní archivy.<sup>13</sup> Kritizoval nezdravou rivalitu mezi archivy i muzei, v důsledku které dochází k rozdělení fondů jednoho původce. Je jasné, že strategii získávání archiválií osobní proveniencí by měly mít jednotlivé archivy zpracováno a její součástí by mělo být i stanovení preferované skupiny původců, jíž se budou archiváři prioritně věnovat. Stanovení sběrné oblasti by mělo vycházet ze statutu archivu a zákonem daných povinností, současně by mělo vycházet ze struktury institucionálních fondů archivu a z dosavadní tradice v získávání osobních archivů. Někdy lze obtížně určit optimální archiv k uložení osobního archivu, neboť původci hráli ve svém životě řadu rolí. Například profesor Ivan Sviták byl vědeckým pracovníkem několika oborů (filozofie, historie, politologie, dějiny filmu, dějiny alchymie), vysokoškolským pedagogem a aktivním politikem, funkcionářem studentského hnutí, ale také publicistou a spisovatelem. Jeho fond tedy má souvislost nejen s fondy Národního archivu, který jej nakonec získal, ale i s fondy Archivu Akademie věd ČR, s fondy archivů vysokých škol, kde působil, mohl by být ale uložen třeba i v Archivu Národního muzea či v Literárním archivu Památníku národního písemnictví. Je jistě potřeba pokusit se určit optimální archiv k uložení osobního fondu, ale sběrné oblasti archivů nelze stanovit striktně a vždy se budu svým způsobem překrývat. Podle mého názoru může mít určitá konkurence mezi archivy také pozitivní efekt – archiváři se musí více snažit. Prioritní je nakonec zachránit archiválie, místo jejich uložení je z tohoto pohledu druhotné.

Uvažování o sběrných oblastech archivů a o výběru archivu optimálního z hlediska badatele pro uložení konkrétního souboru má pochopitelně i svůj rozměr nadnárodní. Nejde jen o již zmíněné archivy krajanů žijících v zahraničí, kdy v českých komunitách již v některých případech došlo k přerušení jazykové a do jisté míry i kulturní kontinuity, ale „v opačném gardu“ jde například o Slováky, kteří v době společného státu našli zaměstnání v českých zemích a v jejichž fondech bývají uchována svědectví o kontaktech jak na české, tak i na slovenské prostředí. Nejvýznamnějším „slovenským“ přírůstkem našeho archivu byl patrně zisk osobního fondu Vladimíra Clementise a jeho rodiny,<sup>14</sup> který se nám podařilo doslova na poslední chvíli ve spolupráci s Památníkem národního písemnictví zachránit před hrozícím prodejem soukromému sběrateli a vývozem do zahraničí.

<sup>13</sup> Hanzal, Josef. Moderní osobní a rodinné archivy. In *Slovenská archivistika*, 1975, roč. 10, s. 81.

<sup>14</sup> Součástí souboru jsou i vzácné dopisy, které si psali Vladimír a Ludmila Clementisovi v době věznění. Viz CLEMENTIS, Vladimír - CLEMENTISOVÁ, Ludmila. *Listy z vězení*. Bratislava : Tatran, 1968.

Oddělení fondů nestátní provenience a archivních sbírek Národního archivu spravuje nyní téměř 500 osobních fondů. V době vzniku oddělení to bylo jen něco kolem 200, přičemž jen pětina tehdy evidovaných fondů byla předána samotnými původci, zbytek byl vyčleněn z jiných fondů, nebo delimitován z jiných archivů.<sup>15</sup> Před rokem 1996 tedy nemůžeme hovořit o systematickém získávání osobních fondů v našem archivu. Dodejme, že naše oddělení spravuje v současnosti přes 900 fondů a sbírek, což je zhruba polovina všech souborů, které tvoří Národní archivní dědictví v péči Národního archivu. Dne 23. října roku 2015 byl zapsán jubilejní, 1000. přírůstek<sup>16</sup> oddělení za dobu jeho existence od roku 1996, osobní fond Jana Zajíce,<sup>17</sup> studenta, který se v únoru roku 1969, v den 21. výročí komunistického převratu, upálil na protest proti okupaci Československa vojsky Varšavské smlouvy a proti šířící se společenské letargii.

### Principy a metody spolupráce archivů s držiteli archiválií

Obrací-li se archiv na držitele archiválií, nabízí mu určité služby, jichž ovšem majitel osobního archivu nemusí využít. Majitel osobního archivu nemá dokonce ani zákonnou povinnost jej uchovat pro budoucnost. Držitel archiválií by měl dospět k názoru, že dohoda s archivem je vzájemně výhodná, že vychází z oboustranného respektu a společného zájmu uchovat odkaz původce archiválií budoucím generacím. Spolupráce mezi archivy a původci se děje na dobrovolném a zpravidla smluvním základě. Všechny druhy smluv vycházejí primárně z ustanovení občanského zákoníku.<sup>18</sup> U soukromoprávních původců musíme počítat s tzv. „Efektem Nautilus“. Stává se, že se na nějakou dobu osobní archiv „potopí“ a zmizí. Důležité je i po dobu jeho „potopení“ udržet kontakt s původcem a jeho rodinou a využít nejbližší vhodné příležitosti k obnovení jednání.

Okamžiku oslovení držitele osobního archivu předchází fáze sběru informací o původci a jeho archivu. Informace o původcích čerpáme z odborné literatury a edic, z tisku, z vydaných vzpomínek a pamětí, z rozhovorů pro média i těch, které byly pořizeny v rámci oral history a v neposlední řadě i z vlastních fondů a sbírek. Kopie a vlastní záznamy ukládáme ve sbírce dokumentace o potenciálních a reálných původcích našich osobních fondů. Přípravná fáze trvá nejednou i několik let a není přerušena ani po prvním odmítnutí jednání. Kontakty na držitele významných osobních archivů získáváme často na doporučení historiků a dostavuje se často také efekt „nabalující se sněhové koule“<sup>19</sup> – od původců a jejich příbuzných získáváme další kontakty a zejména pozitivní doporučení k dalším jednáním.

Dostáváme se k formám přebírání osobních archivů. Jsou následující:

- Dar České republice

<sup>15</sup> Srv. Křesťan, Jiří. Získávání osobních archivů. In *Archivní časopis*, 2001, roč. 51, č. 3, s. 153-175.

<sup>16</sup> Přírůstkem míním nejen nově převzaté fondy a sbírky, ale i archiválie, jimiž doplňujeme ty již existující.

<sup>17</sup> Srv. pořad České televize „Národní archiv získal nové dokumenty o pochodni č. 2 - Janu Zajícovi“, vysílaný 19. července 2015. Dostupné na internetu: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/1560248-narodni-archiv-ziskal-nove-dokumenty-o-pochodni-c-2-janu-zajicovi> [cit. 2017-05-28].

<sup>18</sup> Jedná se o zákon č. 89/2012 Sb., Občanský zákoník.

<sup>19</sup> „Snowball sampling technique“ bývá s úspěchem užívána i ve výzkumech oral history při získávání narátorů. Srv. VANĚK, Miroslav - MÜCKE, Pavel. *Třetí strana trojúhelníku. Teorie a praxe orální historie*. Praha : Fakulta humanitních studií UK v Praze, 2011, s. 140.

- Odkoupení
- Složení do úschovy (depozitum) – držitel zůstává vlastníkem archiválií
- Jiné formy převzetí (delimitace, vyčlenění z jiného fondu, závěť, nález, odúmrtí, vydržení, soudní nález ad.)

Přebírání archiválií formou daru je suverénně nejčastější formou přejímek archiválií od soukromoprávních původců. Například v roce 2016 z celkového počtu 58 přírůstků soukromoprávních původců, jež zaznamenalo 6. oddělení, bylo 46 předáno jako dar České republiky, 4 byly získány odkoupením, stejný počet výběrem mimo skartační řízení, 2 jako depozitum a po jednom přírůstku delimitací a jako nález. Je možno říci, že většina původců a držitelů archiválií je potěšena naším zájmem o uchování odkazu života a práce původce budoucím generacím. Obvykle považují za čest, že archiválie budou uloženy v tak významném archivu, jakým naše instituce bezesporu je, a proto se přikloní k předání formou daru. Možnosti výkupu archiválií je limitována finančními možnostmi archivu. K úschově archiválií (depozitu) přistupujeme jen, je-li to nezbytně nutné – situace zakládá možné budoucí problémy s potomky původce. Depozitní smlouvy se snažíme časem změnit na darovací.

Je nanejvýše vhodné, aby se dárcům archiválií se dostalo vhodnou formou ocenění. Archivy by mohly ve větší míře informovat o nových přírůstcích, jak to například činí Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze. Například v informaci Petra Kotyka o získání osobního fondu spisovatele Viktora Fischla<sup>20</sup> nalezneme nejen popis převzatého souboru a základní údaje o původci a jeho rodině, která byla nápomocna předání poslední části pozůstalosti, ale také o jednáních s původcem a jeho rodinou, o návštěvách původce v archivu a setkáních s ním při různých příležitostech (např. převzetí Ceny Jaroslava Seiferta Viktorem Fischlem v roce 2004; z předání byla pořízena videonahrávka, která byla původci poskytnuta – podobné drobné pozornosti mají v kontaktu s držiteli archiválií velký význam), ale také poděkování „všem dobrým lidem, kteří pomohli“, zejména pracovníkům zastupitelského úřadu v Izraeli, kteří zajistili dopravu archivu do Prahy. Vhodné je rovněž podat veřejnosti informaci o zpřístupněné předaných fondů po jejich inventarizaci.<sup>21</sup>

Získávání archiválií je prací kolektivní. Archiváři spolupracují při opatrování informací o původcích s knihovníky, kteří se navíc nejednou stávají iniciátory převzetí osobních archivů, jako se to stalo například v případě osobního fondu Karla Vaše, který původně nabídl našemu archivu svou knihovnu. Neocenitelné jsou konzultace s právničkou a pracovníky ekonomickoprovozního oddělení, s pracovníky dalších archivních oddělení, svůj význam má i ochota řidiče a manipulátů. Archivář by měl vždy postupovat v úzké součinnosti s konzervátorem. Neodmyslitelnou součástí akvizice musí být posouzení fyzického stavu přebíraných archiválií.<sup>22</sup> Již při jednání o převzetí souboru může být

<sup>20</sup> KOTYK, Petr. Zpráva o získání osobního fondu Viktora Fischla do sbírek Památníku národního písemnictví. In *Literární archiv*, 2008, č. 40, s. 327–329.

<sup>21</sup> Srv. MACHATKOVÁ, Raisa. Osobní archiv Semjona Nikolajeviče Nikolajeva. In *Paginae historiae*, 2009, č. 17, s. 299–303.

<sup>22</sup> Tento žádoucí postup zatím nenachází příliš odraz v odborné literatuře. Jednou z mála výjimek představuje informativní studie Petr, Pavel – Horáková, Jana. Akvizice části pozůstalosti gen. Heliodora Píky v kontextu muzejní péče. Proces restaurování některých významných dokumentů. In *Fórum pro konzervátory – restaurátory*, roč. 2011, s. 3–7.

předávající informován o tom, jaké zásahy budou na archiváliích učiněny. V případě, že se archiválie předávají jako depozitum, dojde zároveň k dohodě o rozdělení nákladů na restaurátorské a konzervátorské práce mezi vlastníkem archiválií a schovatelem (archivem). Úroveň práce konzervátorů a restaurátorů Národního archivu je všeobecně respektována.<sup>23</sup> Tento fakt, pokud jej vhodně zdůrazníme (a podepřeme třeba exkurzí v ateliérech a laboratořích), je často podpůrným argumentem našich jednání.

Na archiv se v některých případech obrací sami držitelé archiválií - nejednou v nelehkých životních situacích, například po úmrtí partnera a úspěšném stěhování do menšího bytu nebo při poničení archiválií vodou či ohněm. Ve většině případů vychází ovšem iniciativa k jednání z aktivního přístupu pracovníků našeho oddělení.<sup>24</sup> Majitele osobních archivů oslovujeme individuálně, přičemž se snažíme dosáhnout osobního setkání, a to buď v prostředí, v němž se původce či držitel cítí bezpečně (v jeho bydlišti či třeba v oblíbené kavárně), anebo nejlépe přímo v archivu, kde mu nabídneme exkurzi po jeho prostorách s nezbytnou zastávkou v depozitáři s osobními fondy. Volíme ale i metody hromadného oslovování, například při pravidelných setkáních přátel Národního archivu, při vernisážích výstav a prezentaci našich publikací, kam zveme i potenciální předávající archiválií. S představiteli zahraničních Čechů jsme se setkávali na Konferencích zahraničních Čechů, pořádaných od roku 1998 Výborem zahraničních Čechů pod záštitou ministerstva zahraničních věcí, nebo na kongresech Společnosti pro vědy a umění.<sup>25</sup> Příslušníky národnostních menšin, žijících v České republice, jsme oslovili formou ankety.

#### Problémy v komunikaci mezi archivářem a držiteli osobních archivů

Pokusme se nyní nastínit některé situace, které vedou k ničení archiválií. Jejich společným jmenovatelem je úplná absence či nedostatek komunikace původce či držitele archiválií s archivářem. Vzájemná komunikace by přitom mohla zamezit škodám.

#### Osmero bludiček, vedoucích k bažině zapomnění

„Komu překáží nepořádek v hrncích...“ Výrok filozofa-solipsisty Ladislava Klímy nás upozorňuje, že i prostý smysl pro pořádek, spojený s ignorantstvím, může být zhoubný pro uchování osobních archivů a odkazu jejich původců: „Komu překáží nepořádek v hrncích, tomu nepřekáží nepořádek v hlavě; kdo nesnese několik skvrn na podlaze, snese velmi dobře, je-li duch jeho Augiovým chlévem.“<sup>26</sup> Neodkladná touha uklidit nepořádek ve starých papírech jejich likvidací souvisí obvykle s komplikovanými rodinnými vztahy. Bohužel

<sup>23</sup> Z produkce tohoto pracoviště srv. alespoň: ĎUROVIČ, Michal a kol. *Restaurování a konzervování archiválií a knih*. Praha : Paseka, 2002.

<sup>24</sup> K metodám oslovování soukromoprávních původců podrobněji MACHKOVÁ, Zora - KŘEŠŤAN, Jiří: Spolupráce Národního archivu se soukromoprávními původci v oblasti předarchivní péče. In *Paginae historiae*, 2012, roč. 20, č. 2, s.103-124.

<sup>25</sup> Ke spolupráci s Čechy, žijícími v zahraničí, viz Křesťan, Jiří: Spolupráce Státního ústředního archivu v Praze se zahraničními Čechy. In: *Archivy v mezinárodním kontextu*. Praha : Státní ústřední archiv, 2004. s. 185-191. Srv. rovněž SECKÁ, Milena (ed.), - KŘEŠŤAN, Jiří (ed.) - KAHUDA, Jan (ed.). *České archivy a prameny k dějinám zahraničních Čechů. Sborník příspěvků z mezinárodního vědeckého sympózia konaného ve dnech 27.-28. června 2006 v Českých Budějovicích v rámci 23. světového kongresu Československé společnosti pro vědy a umění*. Praha : Národní archiv, 2007.

<sup>26</sup> KLÍMA, Ladislav. *Svět jako vědomí a nic*. Praha : Trigon, 1990, s. 104.

„pořádek“ někdy „udržují“ i archiváři. Mají v depozitářích málo místa, a tak držitele archiválií odmítnou nebo si vyberou jen to „důležité“, aniž by se pokusili archiválie zachránit jako celek pro jiný archiv.

„Koho by to zajímalo.“ Cimrmanovská záliba ve velkých prohraných bitvách českého národa vyjadřuje kus naší národní mentality. Opakující se zlomy, střídající se jako vlny, způsobují v rodinách pravidelné přerušování toku historického povědomí. Potomci nerozumí hodnotovému světu svých předků, kteří byli velkými dějinami třeba opakovaně poníženi, proto nechápu ani historickou hodnotu jejich archiválií. Může dojít také k podcenění některého druhu archiválií, například korespondence tzv. obyčejných lidí, která přitom představuje cenný historický pramen. Bohužel, nepřípustný výběr a redukci provádějí někdy i archiváři. Jejich archivy se občas „specializují“ na určitý typ archiválií a je často ani nenapadne, že je třeba zachovat osobní fond v úplnosti.

„Vím, jakou to má cenu!“ Opačným pólem, než podcenění hodnoty archiválií, bývají přemrštěné požadavky na jejich výkupní cenu. Státní archivy nemohou navíc svými výkupními cenami konkurovat cenám na vnitřním, zčásti utajeném trhu antikvářů s archiváliemi, natož pak nabídkám ze zahraničí.

„Bojím se zneužití.“ Archiválie představují obrovské bohatství, ovšem obsahují někdy informace, které mohou představovat ohrožení soukromí jednotlivců. Víme, jak v minulosti v různých přelomových obdobích byly masově ničeny nejen osobní archivy, ale i dokumenty politických stran a spolků, ba dokonce i úřední dokumenty státních institucí. S obavami ze zneužití archiválií jsme se setkávali i po roce 1989 u představitelů poslední garnitury politiků státního socialismu. Například někdejší předseda vlády a ministr vnitra Lubomír Štrougal argumentoval chováním některých pracovníků Ústavu pro studium totalitních režimů, kteří podle jeho názoru zneužívali opakovaně archiválií ke skandalizaci politických odpůrců, a tím zdůvodnil své odmítnutí předat svůj osobní fond do veřejného archivu.<sup>27</sup>

„Jakoby někdo poslouchal za závěsem...“ Profesor Erazim Kohák se v exilu naučil vyřídít došlou poštu a zničit. Byl objektem zájmu agentů komunistické rozvědky a věděl, že jen likvidace je stoprocentní zárukou ochrany pisatelů. Po listopadu 1989 nebyl problém, abychom se domluvili, že svůj zvyk změni. Vystala ovšem otázka dopisů osobního rázu, které dostává a které někdy vypovídají o intimních záležitostech pisatelů, ale také odpovědí, které by od nynějška psal pan profesor s vědomím, že budou uchovány a studovány jinými lidmi. „Měl bych pocit, jakoby někdo stál za závěsem a poslouchal, co se v místnosti povídá,“ vyznal se filozof ze svých pochyb, které ho nakonec vedly k tomu, že přijal jistý kompromis v míře uchovávání korespondence. Narážíme na problém – u některých veřejně známých osob dochází až k té extrémní situaci, že se již za svého života stávají „institucí“, kulturním fenoménem. Například korespondenti s polským básníkem a spisovatelem, nositelem Nobelovy ceny za literaturu Czesławem Miłoszem museli počítat s tím, že jejich listy budou pečlivě uchovány, po čase publikovány a tím odevzdány veřejné kritice. Tuto otázku ostatně řeší současná historiografie, jež problematizuje dichotomii mezi „dokumentem“, který byl v tradiční historiografii vnímán jako objektivní stopa, a „monumentem“, účelově vznikajícím z vůle mocných, aby byl začleněn do kolektivní paměti. Tímto tématem se zabývali

---

<sup>27</sup> Srv. ŠTROUGAL, Lubomír. *Paměti a úvahy*. Praha : Epoque, 2009, s. 218.

francouzští historikové Jacques Le Goff,<sup>28</sup> Michel Foucault<sup>29</sup> či Paul Ricoeur. Do jak jemných přediv vztahů vstupuje archivář v roli mezi původcem a historikem, odhodlaným „objevovat monument skrytý za dokumentem“!<sup>30</sup>

„Vraťte, co jste ukradli!“ aneb „Jste špatní hospodáři!“ Ke ztrátám archiválií může dojít dokonce ještě v době, kdy jsou uloženy v archivu. Dárce archiválií nebo osoba, která je uložila jako depozitum (v tomto případě zůstává majitelem archiválií), může žádat o vrácení daru či schované věci, pokud by nabyl dojmu, že se k němu archiváři nechovají řádným způsobem či není spokojen s podmínkami uložení a využívání archiválií. V případě depozita může o vrácení archiválií žádat bez udání důvodu. V několika případech se Národní archiv stal novým místem uložení archiválií poté, co došlo k nedorozumění mezi vlastníkem archiválií a institucí, jež je spravovala. Takové případy vznikají většinou z nedostatečné komunikace mezi archivem a rodinou původce. Jinou situaci popsal novinář Petr Zídek. Karel Šling, syn komunistického funkcionáře Otty Šlinga, popraveného v roce 1952 po zmanipulovaném soudním procesu, se soudně domáhá na Archivu bezpečnostních složek vrácení písemností, jež rodině v roce 1950 zabavila Státní bezpečnost. Karlu Šlingovi vadí primárně to, že jsou zveřejněny například zabavené osobní dopisy. Zídek upozorňuje na složitost sporu v této citlivé záležitosti. „Střetávají se v něm práva na ochranu osobnosti a právo na majetek s právem svobodného bádání o naší nedávné minulosti.“<sup>31</sup>

„Chci být zapomenut“ aneb „Po přečtení zničte!“ Měl Max Brod zničit literární dílo svého přítele Franze Kafky, pokud si to geniální spisovatel vskutku přál? V atmosféře hyperkorektnosti, v níž se nyní zmítá naše civilizace, se uvažuje o tom, zda by neměl mít jedinec právo žádat dokonce o zničení všech úředních záznamů o své osobě, počínaje záznamem o narození. Mohl by prostě zmizet z dějin, nezůstala by po něm ani ona příslovečná stopa ve sněhu, jak ji zpodobnil ve své známé povídce Karel Čapek. Před časem se řešil v Literárním archivu Památníku národního písemnictví problém intimních dopisů T. G. Masaryka, které psal spisovatelce Oldře Sedlmayerové. Prezident některé z nich opatřil vzkazem, aby byly po přečtení zničeny. Pokud k jejich zničení ve své době nedošlo, musíme problém jejich zachování a zpřístupnění badatelům posuzovat nově, s odstupem...

„Chci žít věčně“ aneb „Postavím si pomník!“ Hrozba likvidace archiválií hrozí paradoxně i u těch původců, kteří si uvědomují význam své práce a systematicky si budují své osobní archivy. Chtějí „žít věčně“, jen občas neodolají a začnou si budovat pomník, vytvářet z archiválií bezrozporný obraz o sobě. Tady hrozí nebezpečí, že z fondu vyřadí archiválie, které do jimi budovaného obrazu nezapadají, nebo dokonce upraví ty existující. Pokud se archiváři podaří přesvědčit takového původce o potřebě zachování „nevhodných“ archiválií (třeba pod podmínkou jejich dlouhodobého uzavření badatelům), vykonal dobrou práci.

Na opakovaná přání účastníků XXI. setkání archivářů ve Slovenské republice zařazují na závěr studie své desatero zachránce osobních archivů, které jsem použil v prezentaci. Můžeme je nazvat rovněž názvem:

<sup>28</sup> Le GOFF, Jacques. Documento/Monumento. In: Enciclopedia Einaudi, Torino : Einaudi, 1978, vol. V, s. 38-43.

<sup>29</sup> FOUCAULT, Michel. *Archeologie vědění*. Praha : Herrmann & synové, 2002, s. 14–20.

<sup>30</sup> RICŔEUR, Paul. *Čas a vyprávění, sv. III. Vyprávěný čas*. Praha : OIKOYMENH, 2007, s. 169.

<sup>31</sup> ZÍDEK, Petr. „Vraťte mi matčiny dopisy!“ In *Lidové noviny*, 12. 9. 2015, příloha Orientace, s. 22/IV.



Etický kodex lovců lebek  
Nezapřeš. (existenci jiných archivů)  
Nepomluvíš. (doporučíš a oceníš nejvhodnější archiv)  
Nepřeplatíš. (nesoutěžíš v korumpování vlastníků)  
Neroztrhneš. (zamezíš rozdělení fondu jednoho původce do více archivů)  
Neodmítneš. (přijmeš celý fond bez ohledu na specializaci archivu)  
Neurazíš. (i v případě předchozí likvidace části archivu a jiných špatných rozhodnutí)  
Nezradíš. (zajistíš diskrétnost a dohodnutá pravidla v oblasti zpřístupnění či skartace)  
Nezatajíš. (citlivé dokumenty, o nichž původce neví)  
Neodsoudíš. (hodnocení je věcí historiků, my jen chystáme stůl k hostině = nestrannost, objektivita)  
Neopustíš. (udržíš kontakty i po předání archiválií)

Získávání osobních fondů náleží jistě k prioritním činnostem archivů. Osobní a rodinné archivy nelze považovat pouze za jakýsi druhořadý doplněk institucionálních fondů. Mají samostatný historický význam, přinášejí často informace, jež nelze v úředních fondech nalézt, zejména o motivacích jednání lidí. Řečeno slovy švýcarského archiváře Fritze Lendemanna „archiv s pouhými úředními písemnostmi se jeví veřejnosti „šedivým“, a teprve archiválie soukromého původu dodávají „barvu“ archivním fondům“.<sup>32</sup> Je patrné, že postupně dochází k vyprazdňování obsahu úředních fondů. I osobní archivy se pochopitelně mění, což je patrné především v tom, jak některé prameny se stávají „tekutými“<sup>33</sup> a obtížně zachytitelnými (příspěvky na sociálních sítích, mailová korespondence, telefonické hovory apod.). Archivy by měly věnovat získávání osobních fondů zvýšenou pozornost a připravit se na tento úkol organizačně, technicky i odborně. Jinak hrozí, že Národní archivní dědictví bude pro budoucí generace zachováno ve značně ochuzené podobě.

---

<sup>32</sup> LENDEMANN, Fritz. Archivgut privater Herkunft in öffentlichen Archiven am Beispiel des Stadtarchivs Zürich. In *Schweizerische Zeitschrift für Geschichte*, 1997, roč. 17, č. 3, s. 363.

<sup>33</sup> Celá realita, kterou žijeme, se stává ostatně „tekutou“, jak na to trefně upozornila kniha BAUMAN, Zygmunt. *Tekutá modernost*. Praha : Mladá fronta, 2002.